

4) KOMPOZIČNÍ VÝSTAVBA DRAMATICKÉHO TEXTU

- kompozice (kompoziční výstavba) dramatu = princip výstavby dramatického díla → záměrné uspořádání jednotlivých složek v celek
- v kompozici dramatu je důraz kladen na:
 - požadavek koncentrace děje
 - rovnoměrné rozvržení událostí
 - stupňování napětí
- máme-li postihnout kompozici dramatického textu, musíme:
 - určit hledisko, které zaujal dramatik, když organizoval děj a rozděloval text mezi postavy
 - odhalit techniku, kterou dosahuje napětí a svého cíle

2 linie → odvozené od vývoje dramatu

1) jednání jednotlé, rozvíjí se organicky → klasická dramatika

kompozice podřízena pravidlům → vyžadují pravděpodobnost jednání a postav a narativní organizaci příběhu

2) montáž epických sekvencí → dnes celkem běžné vytvářejí se podle různorodých pravidel

ad 1) KLASICKÁ DRAMATIKA (jednotlé jednání)

- základ pro tuto linii vytvořilo → **antické řecké divadlo a drama** (viz Aristotelova *Poetika*)
- Aristoteles → epizodičnost děje a roztržitost času považoval za jednu z největších chyb dramatu
- řecká tragédie měla stabilní strukturu:
 - **prolog** = nástup jednajících osob, seznámení s časem a místem děje
 - **parodos** = příchod sboru s úvodní písní o událostech předcházejících děj hry
 - **epeisodia** = střídající se výstupy postav → série 3–6 epizod
 - **stasima** = písně sboru, které vyplňují mezery mezi epizodami
 - **exodus** = závěrečné rozuzlení a odchod osob
- tragédie zachovávala **princip tří jednot**: času, místa a děje (často ale také docházelo k jejich porušování)
- v tragédii také nechyběly některé dějotvorné prvky:
 - **peripetie** = obrat události
 - **anagnorise** = rozpoznání totožnosti některé z postav
 - **patos** = čin směřující k tragickému konci
- celek má obsahovat **zápletku a rozuzlení**
- +
 - následovníci
 - nejprve se antickou inspirovalo **renesanční italské drama** (15.-16. stol.)
 - následně **francouzské klasicistní drama** (17.-18. stol.)
 - dogmatické přijímání Aristotelových principů Poetiky
 - v obou případech vyžadováno, aby drama bylo psáno podle daných pravidel a zachovávalo tři jednoty
 - pětiaktové/tříaktové drama → dělení na výstupy (dle příchodu nové postavy či odchodu přítomných)
 - **pozdní německé klasicistní drama**
 - v 19. stol. **Gustav Freytag** – **Technika dramatu** (1863) → charakterizoval tzv. „dobře udělané drama“
 - vytvořil **pyramidální model stavby** (rozdělení děje do pěti částí):
 - **expozice** (úvod do situace)
 - **kolize** (stupňování napětí)
 - **krize** (konflikt, vrchol)
 - **peripetie** (obrat události)
 - **katastrofa** (rozuzlení – závěr)
 - POZOR!!! → často je chybně uváděno, že jeho terminologii zpracoval už Aristoteles = to je ale chyba!

ad 2) EPICKÁ FORMA DRAMATU

- základ pro tuto linii vytvořilo → **středověké náboženské drama**
- texty dramát (zejména cyklická mystéria) → čerpaly náměty z **epických předloh** (Nový i Starý zákon → evangelia, apokryfy, kázání a životy svatých, či z legend o světcích, příběh o Kristově smrti a vzkříšení (vykoupení člověka z jeho hříšnosti = spása člověka) + další výjevy: stvoření světa, Adam a Eva, Kain a Ábel, Proroci, Kristův život, velikonoční a vánoční témata)

- velký rozsah látky → znamenal *uvolnění kompozice*
 - drama většinou zobrazovalo mnoho událostí → ty byly předváděny ve volném chronologickém sledu
 - objevuje se tu více odboček a paralelních příběhů či paralelních větví hlavní zápletky
 - sice tu nechybí expozice → ale ostatní části dramatu už nefungují
 - neplatí pravidlo tří jednot, děj se rozbíhá do značné šíře v čase i prostoru
- následovníci
- **alžbětinské drama** → tragédie, komedie a historické drama → zásadním autorem, který se v části své tvorby přibližoval epické linii → **William Shakespeare** (většina jeho dramát nevyhovuje klasické výstavbě, nedodržuje jednoty místa, času a děje)
- **drama tzv. zlatého věku španělského divadla** → např. **Fernando de Rojas** – 1499: *Celestina*
- uvolněná stavba → využívají vedlejší děje a střídají dějová pásma (i dějiště)
- historické hry i tragédie → zřetelně inklinují k otevřené formě
- 20. století → **epické divadlo** → navazuje na tradice epické otevřené dramatické formy
- děj složen z epizod různého druhu a obsahu = volný tok často kronikářského typu, s odbočkami, variacemi, fragmenty, opakováním a návraty → vše spojeno tématem, které se vyjeví až na závěr hry
- roztržitý děj → může obsáhnout velký rozsah času i prostoru (časový rozsah = až několik let, děj = na velkém množství míst, vzájemně velmi vzdálených)
- to umožňuje → užití prostředků jiných umění (píseň jako rovnocenný prostředek sdělení, slovní označení prostoru místo jeho charakteristiky scénografií = např. tabule s nápisem označujícím místo děje...)
- epické divadlo → ponechává prostor divákově obrazotvornosti svou mnohostranností významů
- např. **Paul Claudel** – divadlo středověké a barokní
- **Bertold Brecht** – dramatický děj epizován motivem putování hrdiny → volné řazení příhod + odehrává se ve velkém prostoru a dlouhém časovém toku (jako v dobrodružném románu nebo kronice) + důležitá role vypravěče → personifikovaný do jedné či více postav (vnáší do dění jednotící perspektivu) + pracuje se *zcizovacím efektem* = herec vystupuje z role, aby komentoval děj a vtáhl diváky do hry (má to u něho často ideologické poslání)

východisko dvou tendencí pojetí dramatického děje

- ty pojmenoval německý teatrolog **Volker Klotz** – 1960: kniha *Geschlossene und offene Form im Drama* → teorie **koncepte otevřeného a uzavřeného dramatu** = dvě základní, protichůdné tendence dramatické tvorby
- antická tragédie = výchozí podoba uzavřené dramatické formy
- středověká mystéria = východisko pro otevřenou dramatickou tvorbu

1) uzavřená (klasická) forma dramatu (jinak také tektonická, aristotelská, dostředivá)

- děj = výsek z většího celku → jednotný a do sebe uzavřený
- kompozice = souvislý celek, funkční, lineární řazení scén do aktů a aktů do celku dramatu (scény kauzálně propojené, zřetěžené = logický a psychologicky motivovaný vývoj)
- platí tzv. dramatické jednoty (místa, času a děje) → žádné časové skoky, čas pouze rámuje dění
- okruh a počet postav omezený
- jazykový projev stylizovaný

2) otevřená forma dramatu (atektonická, nearistotelská, odstředivá)

- předvádí se celek ve výsecích → více dějových rovin, roztržitý děj, autonomie jednotlivých epizod
- kompozice je nepravidelná a asymetrická → dominuje střih
- rozmanitost místa, času a děje
- čas → vrstevnatý, zasahuje do jednání, časové skoky mezi scénami
- místo → četnost prostorů (charakterizují a determinují jednání)
- široký okruh dramatických postav → žádné přesné sociální vymezení
- jazykové projevy → rozmanité a diferencované, často hovorová řeč

dělení → se může jevit schematické X jde o stylové tendence → protichůdný charakter dvou divadelních kultur, z nichž vyrostlo moderní divadlo

KLOTZOVA KONCEPCE UZAVŘENÉHO A OTEVŘENÉHO DRAMATU

Uzavřené	Otevřené
Děj/Jednání	
Jednotný, do sebe uzavřený děj Kauzální propojení scén Zřetězení scén Jednotlivé scény jako kroky logického a psychologicky motivovaného vývoje	Více dějových rovin Roztříštění dějové souvislosti Relativní autonomie jednotlivých epizod
Čas	
Jednota času Čas pouze rámuje dění Žádné časové skoky	Vrstevnatý čas Čas jako síla zasahující do jednání Časové skoky mezi scénami
Místo	
Jednota místa Prostor pouze rámuje dění	Četnost prostorů Prostory charakterizují a determinují jednání
Postavy	
Omezený počet postav Sociální stratifikace postav Vysoký stupeň sebeuvědomění postavy	Vysoký počet postav Žádné přesné sociální vymezení Komplexní souhra vnitřního a vnějšího světa
Kompozice	
Jednání jako souvislý celek Postup od celku k částem Funkční řazení scén do aktů a aktů do celku dramatu Lineární rozvíjení děje	Dominance střihu Postup od částí k celku Scény jsou svébytné Děj se rozvíjí skrze variace a kontrastování scén
Řeč	
Jednotný styl řeči (často veršová forma) Dialog jako řečový soubor (stichomytie) Uvědomění dominuje řeči	Pluralita řečových stylů Míšení stylových rovin a jednání slovem Směřuje k hovorové řeči Řeč dominuje nad uvědoměním

20. století → řada nových modelů, které systematizaci boří → není to fakt, že by Klotzova koncepce byla špatná, jen to dokazuje pestrost dramatických forem

A. P. Čechov

- nepracuje s uzavřenou zápletkou, ani souvislým příběhem → dramatický děj fragmentarizuje
- řada potenciálních zápletkových motivů → vinou okolností či neschopností postav se nerealizují a setrvávají v náznaku, nenaplněné touze
- nad linií děje se rozvíjí příznačné motivy → vyjadřují vnitřek lidských představ – symbolické

Samuel Beckett → *Čekání na Godota*

- vnější děj omezen na proces čekání → prázdnota naplňována různými hrami
- složitá kompozice pozitivních (spása) a negativních (pomíjivost, úpadek, umírání...) motivů → nekauzálně spojitě

Luigi Pirandello

- metodicky a záměrně rozkládá fabuli → 1921: *Šest postav hledá autora* (podtitul: *Hra, kterou nutno udělat*) → forma hry ve zrodu: postavy žádají herce, aby z jejich rodinných událostí udělal inscenaci
- odvíjí se nesouvisle a přerušovaně → děj se realizuje střídavě vyprávěním a předváděním, prokládáno komentáři a vysvětlivkami → dramatická stavba se rozkládá

Sergej Ejzenštejn

- **montáž** = další možný postup → může nahradit konvenční pojetí děje jako zápletky
- převzato z filmu → nejen mechanické spojování obrazů, ale princip dramatický = části sjednocují novou kvalitu (střídají se ostrými střihy, řazený dle principu paralely a kontrastu, souladu i protikladu, detailu i celku)